

Lietuvos atgimimas lenkų idėjos atžvilgiu¹

Juozapas Albinas Herbačiauskas

Pratarmė

Skelbdamas straipsnį, kuriame pateikiama eilė minčių ir pastabų apie Lietuvos atgimimą Lenkijos atžvilgiu, noriu perspėti gerbiamuosius skaitytojus, kad mano kuklus darbas nėra joks istorinis, filosofinis ar politinis traktatas, apimantis visą medžiagą, visapusiškai susijusią su Lietuvos ir Lenkijos santykiais.

Kalbant apie kultūrinius pagrindus, t.y. matant kultūroje vien tik nacionalinės nepriklausomybės šaltinį, nepropaguojau ir nereiškiu jokių pretenzijų skatinti kažkokią politinę idėją arba *a priori* taikyti kažkokią sociologinę doktriną. Aš stoviu už politinių partijų kovų užribio. Mano balsas yra asmeninis kvietimas lenkams ir kartu įspėjimas lietuviams, o ne kokios nors politinės grupės valdingų minčių išraiška. Todėl jaučiuosi pasiaiškinęs dėl mano atskirų pažiūrų, susijusių su lietuviškais reikalais, kuriuos nagrinėju atskirai ir nepriklausomai nuo partinio egoizmo tendencijų.

Norėčiau kaip lenkų, taip ir lietuvių dėmesį atkreipti į esamos situacijos sudėtingumą, prognozuojantį valstybės ir tautų vidaus gyvenime kažkokią metamorfozę. XIX a. buvo politinių revoliucijų amžius ir monarchinių idėjų metamorfozė. XX a. prasidėjo kultūrinė revoliucija arba kaip vokiečiai sako „Kulturkampfem“. Nacionalinė kultūra dėl religijos šiuo metu pradeda įgauti svarbiausią reikšmę. Nacionalinės kovos vyksta tik su viena mintimi: ginti tautinę kultūrą, kuri originalumu ir savo išskirtinumu garantuoja politinę nepriklausomybę. Tai yra nepaneigiamas faktas.

Lietuvos atgimimas yra artimai susijęs su jos kultūros plėtra, kuri per amžius buvo sustabdyta savo natūralioje tėkmėje. Nacionalinių minčių sustabdymas ir nuolatinis individualios kultūros požymių slopinimas neišvengiamai turėjo iššaukti galingą kolektyvinių masių, kurios buvo

¹ Išversta pagal: Herbaczewski, Józef Albin (1905). *Odrodzenie Litwy wobec idei polskiej*. Kraków.

išauklėtos šioje kultūroje ir be jos negali egzistuoti, reakciją. Ši reakcija pagal būtinybę turėjo tapti politiniu aktu, kuris yra nukreiptas prieš viską, kas iš tikrųjų arba tik dėl akių gresia kultūriniam tapatumui. Tai yra etnografinės Lietuvos atgimimo pradžia.

Mylėdamas Lietuvą ir siekdamas jos išlaisvinimo negaliu nepastebėti šioje lietuvių tautinio judėjimo išsivystymo stadijoje jo neigiamų pusių, negaliu nenorėti šiandien visų Lietuvos tautų narių, deja, atskirtų ir gana dažnai viena su kita tarpusavyje kovojančių, susijungimo (vardan vienos idėjos). Aš norėčiau (galbūt per daug poetiškai skamba, bet atitinka laiko dvasią), kad lietuvių tauta susidėtų ne tik iš vieno visuomeninio sluoksnio, tačiau priešingai - iš skirtingų sluoksnių, kurie yra individualiai skirtingi ir įvairūs, bet ideologiniu požiūriu sujungti. Kuo įvairesnė yra nacionalinė siela, tuo stipresnė yra jos kultūra visose šalies gyvenimo sferose. Nacionalinės sielos padalijimas, o tuo labiau partinis irredentizmas, idėjiškai išskaidantis visumą, griaua kaip kultūrinės, taip ir politinės nepriklausomybės idėjos įgyvendinimą.

Todėl, kalbėdamas apie lietuvių tautą, neturiu omenyje tik tam tikros klasės arba tam tikrų sąlygų hegemonijos. Nekalbu nei apie žmonių hierarchiją, nei apie privilegijuoto luomo valdžią. Priešingai, su gailesčiu dėl Lietuvos sielos dvilypumo kalbu apie būtinybę sujungti visus luomus, kurie iš tikrųjų sudaro lietuvių tautą.

Mano nuomone, lietuvis yra ne tik tas, kuris kalba lietuvių kalba, tačiau ir tas, kuris senovės lietuvių kalbos nežino, bet kultūrinio požiūriu jaučiasi Lietuvos kolektyvinės sielos sudedamąja dalimi (Kraševskis*, Narbutas, Jucevičius*). Galų gale, tas ryšio jausmas iš kiekvieno lietuvių reikalauja pasišventimo mūsų bendros tėvynės naudai ir todėl jis negali būti platoniskai pasyvus.

Lietuvos liaudies, pašalintos iš bajorijos kultūrinės terpės, hierarchija man asmeniškai nėra pageidaujama. Kodėl? Todėl, kad visų tautą sudarančių sluoksnių sąveika ir konkurencija turi būti pagrįsta socialinės darnos ir pusiausvyros sąlygomis. Nei vienas tradicijos galią turintis sluoksnis negali būti sunaikintas arba pašalintas nepažeidžiant nacionalinės dvasios galių. Tauta turi gyventi pilnavertį gyvenimą, t.y. veikdama kartu su įvairiais kultūriniais ir socialiniais veiksniais. Liaudies kultūra, nepaisant savo nenuginčijamo grožio, nepaisant savo gylio socialiniame ir politiniame gyvenime, dažniausiai pasireiškia per daug vienašališkai, kad ją būtų galima laikyti vienintele pilnaverčio nacionalinio gyvenimo išraiška. Bajorų kultūros elementai (žinoma, kalbant apie tiesioginę šio žodžio reikšmę), taip paniekinti liaudies fanatikų, iš viso negali būti be skaudžių pasekmių

pašalinti iš nacionalinės kultūros, nes tai sukels kataklizmus. Tik sujungus liaudies kultūrą su šlėktos kultūra galima ieškoti teisingos ir nemelagingos nacionalinės idėjos. Vienybėje galia, o susiskaidyme mirtis. Su bajorijos inteligentija supriešinta liaudies inteligentija nesugebės sudaryti tinkamos nacionalinės kultūros, pasireiškiančios poezijoje, mene ir kt. Lietuvos bajorijos dalyvavimas formuojant nacionalinę kultūrą yra nenumaldoma būtinybė ir tą dalyvavimą jau pradeda jausti ryškiausi liaudies sūnūs.

Lietuvos elemento klausimą ir būtinybę jį išspręsti toje aukščiau nurodytoje dvasioje labiausiai pajauti ir suprasti turi lenkai. Todėl šiandien, labiau nei bet kada, reikia kaip galima visapusiškiau apšviesti nacionalinį Lietuvos judėjimą tam, kad iš skirtingų idėjų būtų galima suformuoti vienalytę idėją, palengvinančią abipusį susitarimą, o galiausiai ir tą pageidaujama „modus vivendi“.

Tegul užguitieji jungiasi ne prieš užguituosius, bet prieš tironus.

Mano balsas, jeigu ir nebus išgirstas, bus tik dokumentas, išreiškiantis būtinybę gilinti Lietuvos klausimo nagrinėjimą moksliniuose ir politiniuose darbuose. Nežinojimas yra didžiausias blogis. Iš pradžių reikia pažinti etnografinę Lietuvą ir tik tada teisingai ją teisti be jokių *a priori* tendencijų. Toks buvo mano noras rašant šį darbą. Brangūs skaitytojai patys nuspręš ar patenkinau šį norą.

Visus tuos, kurie norėjo įskiepyti man šovinistinę lietuvių neapykantą lenkų atžvilgiu, kategoriškai įspėju, kad man patinka tik tiesa, kurios aš ieškau visuose bendro ir individualaus gyvenimo sferose, neatsižvelgiant į dogmatinį paragrafą „dabartinė išmintis“. Aš stoviu už partinės politikos sferos, todėl turiu teisę prašyti, kad mano darbas būtų vertinamas kaip nepartinė pozicija, išvaduota iš laiko priklausomybės ir kovojanti su šmeižtu.

I dalis.

Lietuvos santykis lenkijos atžvilgiu

„Tiesa, paslėpta nuo išminčių, dažnai paaiškėja vaikams.“ (A. Mickevičius).

„Lietuvių tauta turi raktą nuo visų slavų spynų.“ (A. Mickevičius).

Idėja jau kilo ir nepriklausomai nuo to, kokia ji yra - teigiama ar neigiama, negali būti sunaikinta arba išnykti. Ji gali apmirti iš karto po atsiradimo ir turėti apgaulingą išvaizdą, kad jau iš viso neegzistuoja, nes ji negrįžtamai

priklauso praeičiai. Tačiau, filosofijos istorija mus moko, kad pastarųjų šimtmečių idėjos, kurios kilo iš nežinojimo ir todėl nebuvo įgyvendintos, turi atgimti dabar ir ateityje, nors skirtingų formų, tačiau identiškos savo tūriniu. Iš čia išplaukia nenuginčijamas epochų panašumas, kurį galima palyginti su jūros bangavimu ar su didelio vandenyno potvyniu ir atoslūgiu.

Jau nebus galima užginčyti, kad tarp praeities ir dabarties, nepaisant akivaizdaus neatitikimo, egzistuoja tam tikras užslėptas ryšis, t.y. individualios ir kolektyvinės minties evoliucinis tęstinumas. Tradicijų, t.y. praeities prisiminimų, iš esmės negalima išrauti iš dabarties sūnų širdžių nei apgauti jų negatyvumo idėja. Praeitis gyvena dabartyje kaip neįgyvendintas testamentas. Su šia sąvoka jungiasi tolimos praeities herojų kultas, kuris nenustoja gyventi nesibaigiančioje kartų eilėje kaip žmogiškumo auklėtojas.

Vytauto koncepcija, skelbianti maištą prieš Lenkijos ir Lietuvos nepriklausomybės hegemoniją, neišvengiamai tada turėjo būti dar nesąmoningos masių valios išraiška ir tik ateityje galėjo būti politiškai įgyvendinta.

Ji nebuvo vieno proto produktas nei valdovo neišmanymo išraiška, nes buvo susijusi su svarbiausiu, beveik visus liečiančiu klausimu, kuris bent jau neprieštarautų lietuvių tautos politiškai aktyvaus sluoksnio siekiams. Taip pat tai nebuvo tik vienos akimirkos išraiška, tai yra, kaip sako kai kurie sociologai - vieno amžiaus išraiška, nes ji nenutrūko, kai tauta iš esmės buvo mirusi, priešingai, per daugelį amžių, nepaisant lietuvių lenkų broliškumo imitacijų, ne vieną kartą parodė savo tikrąją padėtį, o XIX a. pasireiškė su iki tol nuo Vytauto laikų negirdėta jėga. Tas nuolatinis Vytauto koncepcijos aktualumas iškalingai pasako jau seniai žinomą faktą, kad savo epochą genijus lenkia keletą, o kartais netgi keliasdešimt amžių, ir, kad jo idėjos nuolatinio kūnu virsta tik ateityje. Kitaip tariant, savo krauju tautos sieloje genijus išspausdina negailestingus priminimus, kurie nesuskaičiuotoms ateitiems kartoms yra kategoriškas imperatyvas. Šio momento tauta visiškai negali išsižadėti. Neįgyvendinant šio įsakymo tauta iš esmės sugriauna save ir sunaikina. Tauta yra gyva tol, kol joje gyvena jos anksčiau gimusi idėja, kuri reikalauja būti įgyvendinta.

Taigi, lietuvių tautos atgimimą jau Vytautas paskelbė savo istoriniu veiksniu, o tuo pačiu privertė tautą eiti jo nurodytu keliu. Vien jau neįgyvendintos, o tuo pačiu paslaptingos, nežinomos plačioje visuomenėje, koncepcijos egzistavimo faktas (nes tokia yra Vytauto koncepcija), be jokios abejonės, priverčia visą tautą aiškintis jos esmę, jos tikrąjį skambesį ir atitikimą laiko dvasiai. Genijus tai numato ir todėl yra paslaptinai įžvalgas. Lietuvos genijus numatė tautos ateitį ir todėl įgyvendino jos egzistavimo

idėjinius pagrindus. Lenkų genijus numatė ateities pavojus iš Lietuvos pusės, todėl per karalių Jogailą ir su jo pagalbą sudarė diplomatinę sąjungą bei ilgam laikui nubaidė audrą.

Santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos ilgą laiką buvo paremti taika ir brolybe, todėl išgyveno ilgus amžius nepaisant ideologinių antagonizmų, tačiau pastaruoju metu pradėjo reikštis bauginančia forma. Diplomatinė sąjunga, kaip geriausias Lenkijos genijaus kūrinys, šiandien pradeda silpnėti ir atskleisti savo negalią. Kodėl? Ogi todėl, kad, kaip politinė dogma, ji nustojo judėti ir tobulėti kartu su laiko dvasia, vis dažniau ir įkyriau išskildavo klausimai, kurie nebuvo numatyti sąjungos sudarymo metu, reikalaujantys atnaujinimo. Ta Lenkijos sąjungos su Lietuva forma, kuri yra šiandien didesnės nacionališkai sąmoningų lietuvių dalies nuomone paskelbta jau neatitinkančia laikmečio tikrovės ir pasenusia. Ši sąjunga turi būti atnaujinta ir pagal šiandieninės epochos dvasią pakeista, jeigu lenkams apskritai yra svarbu sustiprinti politinį susitarimą su Lietuva.

Genialus Adomas Mickevičius, kuris buvo, kaip aš jį vadinu, lenkų ir rusų kartu su lietuviais bendradarbiavimo ir kultūrinės konkurencijos vaisius, o būdamas tokiu jis buvo naujo lenko tipo pavyzdys ir naujos valstybės pranašas, numatė šį baisų Lietuvos ir Lenkijos atskilimą, todėl skelbė trijų Lenkijos tautų² atgimimą, trijų tautų, sudarančių Lenkiją, federacinės sąjungos idėjos atnaujinimą, o Lietuvai pranašavo garbingą vaidmenį būsimoje slavų istorijoje. Mickevičius žinojo, kad Vytauto koncepcijos įgyvendinimas būtų siaubingas smūgis Lenkijai. Todėl abiejų šalių istorijoje nuolat ieškojo šio mistinio junginio, sustiprinančio pradėtą darbą. Šį mistinį junginį surado kenčiančių³ tautų misijoje, kurios per anksti buvo pasmerktos kentėti dėl to, kad yra „žemės druska“. Kančių misijoje įgyvendinama broliškumo idėja, kaip ir jėgos misijoje - smurto idėja. Kristaus broliškumo idėją reikia priešpastatyti demoniško neigimo idėjai. Lenkiją, kaip trijų savo noru (nepriverstinai!) susijungusių tautų broliškumo išraišką, reikia priešpastatyti germanų ir rusų carams, kaip aiškų triuškinančių pajėgų ženklą. Tokia turi būti atnaujintos Lietuvos ir Lenkijos sąjungos idėja.

² Trijų Lenkijos (Žečpospolitos) tautų – Lenkijos, Lietuvos ir Rusios - idėją galima pastebėti daugelyje A. Mickevičiaus kūrinuose. Taip „Piligrimo litanijoje“ jis kreipėsi dėl paramos į tris globėjus - šventuosius - Stanislovą (Lenkijos globėją), Kazimierą (Lietuvos globėjas) ir šv. Juozapą (Rusios globėją). Be to, trečiojoje garsiųjų «Dziady» dalyje aprašydamas kunigo Petro viziją, Lenkiją A. Mickevičius alegoriškai vaizduoja kaip kryžių, kuris visoje Europoje „ištiesė trijų tautų rankas tarsi trijų rūšių medis“. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

³ Čia turima omenyje A. Mickevičiaus ir jo šalininkų išplėtotą mintis, kad dabartinė Lenkija kenčia už visas Europos tautas ir tuo pačiu atlieka tam tikrą misiją, kaip ir Jėzus Kristus, kuris atliko misiją už visą pasaulį. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

Mickevičius numatė paskutines Vytauto koncepcijos pasekmes, t.y. sprendė nuolatinį klausimą dėl Lietuvos santykio Lenkijos atžvilgiu. Koncepcijoje! Bet ne veiksmuose! Adomo Mickevičiaus politinės idėjos įgyvendinimas yra priklausomas nuo lenkų ir lietuvių geros valios ir reikalauja iš esmės didžiulių pastangų bei orumo, nes dabartiniu momentu svetimos jėgos kaitina nacionalines aistras.

Lietuviai dar negali suprasti Adomo Mickevičiaus koncepcijos, nes dar nesuprato pagrindinio Vytauto koncepcijos turinio dėl Lietuvos santykio baltarusių, latvių ir rusų atžvilgiu. Toliau tęsiasi politinis vienašališkumas ir lietuviai turbūt nenori žinoti, kad Žemės paviršiuje nebuvo dar valstybių ir tautų, kurios neturėtų politinių sąjungų tuo momentu, kai joms grėsė pavojus tapti vienišomis tarp stiprių priešų. Galų gale, pats Vytautas, skelbdamas nepriklausomos Lietuvos idėją, sumaniai svajoto sukurti didelę Lietuvos ir Rusijos valstybę, kuri galėtų būti neįveikiama tvirtove tarp Maskvos ir Lenkijos. Yra aišku, kad Lietuvai nuolat kilo pavojus būti izoliuotai tarp germanų ir slavų, o esant tarp plaktuko ir priekalo iš tikrųjų turi pamatuoti savo jėgas ir stipriai susimąstyti dėl klausimų: ar ji sugebės atsilaikyti nuolat kovodama su visapusiška prievarta, kaip politine, taip ir kultūrine? Ar gali būti nuspėjama, esant didžiausiam pavojui, lūžiui ir kataklizmui, kada gali pulti nuo kojų iki galvos apginkluotos šimtamilijoninės tautos? Ar tikrai nieiško sąjungininko, su kuriuo ją jungia bendra galia ir nuopuolis, triumfas bei kančios, istorinės praeities bendrumas ir šiandieninės kančios nelaisvė? Į šiuos prieštarigus klausimus atsakė Adomas Mickevičius. Jo atsakymo iki šiol nei lietuviai, nei lenkai nesuprato, nepaisant šališkų komentarų. Nes jeigu jo atsakymai būtų supracasti, tai šiam pranašui, kuris esant didžiausioms kančioms kalbėjo apie tokius dalykus, būtų pakloti raudoni kilimai.

Tik lenkų tauta gali būti lietuvių tautos sąjungininke. Šių dviejų tautų broliškumas nereiškia vienos tautos atsisakymo laisvės kitos atžvilgiu. Toks broliškumo supratimas buvo ir yra kultūriniu požiūriu nesubrendusių Lenkijos ir Lietuvos politikų nuodėmė. Tautų broliškumas yra niekas daugiau, kaip bendrosios būtinosios ginties veiksmas, besiremiantis bendrų kultūrinių teisių gerbimu, o tuo pačiu - ir išplaukiančių politinių ir kultūrinių reikalų. Stipresnė tauta, sujungta su silpnesne, turi ginti savo silpnesnijį draugą, o kartu ir rūpintis jo visapusiška galios plėtra ir stiprinti jėgas. Lenkija, besirūpindama Lietuva, užmiršo apie šį savo išpareigojimą. Be svetimos pagalbos atgimstanti Lietuva Lenkijai teisingai primena apie jos praeities kaltes.

Adomas Mickevičius, taip niekinęs vergijos dvasią, kuri tarsi driežas ropojo aplink caro kojas, negalėjo skelbti Lietuvos ir Lenkijos brolybės,

suprantamos kaip stipresniojo „natūrali priespauda“ silpnesniojo atžvilgiu. Mickevičius gynė silpnuosius pranašaudamas jiems šlovę ateityje ir reikalavo sąjungos tik tarp tų tautų, kurios kovoja už nepriklausomybę - savanoriškos sąjungos - ne priverstinės, besiremiančios Kristaus, bet ne žmoniškąja teise. Jis numatė pavojus kiekybiškai silpnesnėms ir diplomatų pasmerktoms išnykti tautoms. Todėl Mickevičius ir siekė jas sujungti tam, kad priespaudos vienybės idėja nuverstų tirono idėją! Taip suprantama broliškumo idėja iš tikrųjų yra artėjančio rytojaus koncepcija.

Šiandien Lietuva negali būti kitokia negu yra. Kodėl? Visų pirma todėl, kad kolektyvinė psichologija remiasi neišvengiamos evoliucijos teise ir šiuo atveju negali būti skirtinga negu yra, nors ir veiktų tik laikini veiksniai. Lietuvių tautos istorija bent jau neslepia šių priežasčių tęstinumo, kuris turėjo sukelti galingą Lietuvos reakciją prieš despotišką užsienio hegemonijos tęstinumą. Atgimstanti Lietuva turi pereiti vidinės organizacijos laikotarpį, palengvinančios išorinę organizaciją, t.y. politinę, kuri turi suprasti savo mintį, kylančią iš chaotiškai sugriautos ir vis dar išskaidytos į nacionalines idėjas, išreiškiančias jau sąmoningų masių valią, tradicijas. Vienu žodžiu, lietuviai turi pasiekti tokį politinį ir nacionalinį sąmoningumą lygį, kad suprastų savo santykį kitų tautų atžvilgiu ir iš šio supratimo kylančias pareigas. Todėl, berods, nori nuolatinės kovos su sukauptos energijos pertekliumi, kadangi tokia kova visapusiškai juos mobilizuoja ir suteikia galimybę suvokti pačius save. Manytina, kad lietuviai savo santykį Lenkijos atžvilgiu nori pažinti tik kovos keliu ir todėl nori matyti Lenkiją kaip išgalvotą priešą tam, kad ją priešpastatytų Lietuvai. Kova dėl priešpastatymo! Kontrastų mūšis!

Iš tiesų tai keistas paradoksas, tačiau psichologiškai jis yra teisingas. Lietuvio sieloje nuolat kovoja dviejų kontrastų kultūros (lenkiška ir lietuviška). Pirmoji vis dar kovoja moralinėje religinėje sferoje, ypač bažnyčioje. Antroji atsirado iš pagoniškų tradicijų, kaip baisi šmėkla, reikalaujanti keršto. Šių dviejų kontrastų kultūros turi arba susilieti į kažkokią naują, dar nežinomą visumą, arba sunaikinti viena kitą ir sukelti nacionalinį nihilizmą. Šiame reiškinyje pasirodo Lietuvos santykio Lenkijos atžvilgiu tragizmas.

Lietuviai nuolat pabrėžia savo kultūrinį atskirumą, ant kurio teisingai stato savo politines viltis. Ne vieną kartą pabrėždami tai padaro netgi neprotingu nuodėmių, o svetimų minčių netoleruoja tik tam, kad padidintų nacionalinį kontrastą. Tačiau, taip ir turi būti dabartiniu metu, kuriuo gimsta rytojaus idėja. Tokia yra atgimstančių tautų teisė, kurių vidus yra

perpildytas tarsi kontrastų muzika kaip *a la Wagner*. Čekijos Respublikos, Kroatijos, Bulgarijos ir daugelio kitų tautų atgimimas pirmajame jų plėtros etape, kurį galima teisingai palyginti su vaikyste, turi tokius pačius požymius. Reikia jau susitaikyti su konkuruojančių tautų nenumaldomomis sugyvenimo pasekmėmis. Tačiau, niekam nepakenks tai, kad mažiau kultūringos tautos subręš moraliniu ir politiniu požiūriu bei palaipsniui atsikratys triukšmingumo ir noringumo. Verkšlenimai ir aimanos nepakeis neišvengiamos evoliucijos teisės, o tuo tarpu politinio pobūdžio pūliniai gali sąlygoti aktyvią reakciją, kuri gali pasireikšti visuomenės revoliucija. Tautos skirtingais keliais ateina į tiesos suvokimą. Lietuva eina skirtingu keliu negu Lenkija, galų gale Lietuvos ir Lenkijos koncepcijos, nepaisant jų skirtumų, susilieja į vieną išlaisvinimo idėją. Kristaus idėja vienija abi tautas. Ji įveiks netgi dėl Lenkijos ir Lietuvos sūnų nukrypimo ištiktą atsilikimą. Kas tiki idėja, tas kartu turi tikėti ir jos pergale. Visos baimės yra ideologinės negalios liudijimas.

Nepageidaujamas Lietuvos santykio Lenkijos atžvilgiu pakeitimas, mano nuomone, priklauso ne tik nuo lietuvių kultūrinio subrendimo, tačiau iš esmės ir nuo Lenkijos inteligentijos santykio visos Lietuvos atžvilgiu. Šiandien arba niekada lenkai turi suprasti, kad jie susidūrė ne su kažkokia „patologine vizija“, tačiau su siaubingai nelaiminga tauta, įsimylėjusia pavojus, stipriai užgrūdinta kovoje su priešingybėmis ir įnirtingai įgyvendinančia savo tikslus bei ketinimus. Todėl ji turėtų pakeisti savo nevaisingą, o kartais netgi juokingą, taktiką lietuvių atžvilgiu, t.y. atsisakyti savo norų vedžioti lietuvius ant išskirtinai nacionalinio lenkiško, pasisakančio už lietuvių dvasiai prieštaraujančius interesus, politinio pavardėlio. Tegul lenkai nedirgina lietuvių nacionalinių idėjų panašiais pareiškimais kaip: „lenkai išmoksliino lietuvius“ arba „lietuviai neturi jokių kvalifikacijų savarankiškumui“, tegu nenaudoja mokslo politiniams tikslams, įžeidžiantiems žinių orumą. Priešingai, leiskite jiems vertinti taip pageidaujamą Lietuvos individualumą, atsižvelgiant į dabartinio nebudrumo metą, persunktą nuobodulio, monotonijos ir nevaisingumo. Tegul visur ir visada jie siekia pažinti teisingiausius lietuvių siekius, neprieštaraujančius, bent jau teisingiems, lenkų tautos siekiams. Tegul nelenda į grynai nacionalinius lietuviškuosius reikalus, nesuprasdami etnografinės Lietuvos ir jos kultūrinių bei politinių poreikių, o tuo pačiu, tegul panaikina istorines kaltes, padarytas lenkų valdovų kartu su lietuvių valdovais, ir taip palengvina tarpusavio supratimą. Tegul stengiasi (nes jie turi tam sugebėjimų) giliai pažinti ir suprasti Lietuvos kultūrą, visų pirma,

jos senovės kalbą, kad nekalbėtų nemoksliskai, t.y. šališkai (kaip tai padarė vienas iš žinomų Lenkijos mokslininkų), kad tarp pagoniškos Lietuvos mylėtojų buvo tokių, kurie siekdami „išaukštinti vidutinišką (?) lietuvių tautą“ tiesiog sukūrė kvailas pasakas, kurios šiandien yra laikomos lietuvių kultūros produktu. Ir tegul bus nugriauta ta bjauri, ironiška tamsos siena, kuri užaugo tarp tautų ir padalino jas į dvi dalis. Bet koks nežinojimas gimdo tik neapykantą. Žinios, kurios remiasi meile ir tiesa nušviečia ir išskaido visas baimes ir liguistus kliedesius. Todėl reikia tiesti kelius bendram pažinimui tam, kad Mickevičiaus idėja taptų realybe. Vienu žodžiu, reikia sunaikinti nesusipratimo šaltinį

Ir iš tikrųjų, reikia didelės kultūros, gimdančios žodžiuose ir veiksmuose geras mintis, tam, kad būtų noras taip elgtis. Tiesą sakant, aš turiu prisipažinti, kad iki šiol neturėjau įrodymų, teigiančių, kad didesnė dalis lenkų inteligentijos jau suaugo atlikti šį, šiuo metu taip reikalingą, darbą. Aš neanalizuosiu priežasčių, gimdančių šios srities privalomumą. Aš tik noriu priminti tiems, kurie man priekaištauja, kad esu antisocialinis svajotojas, kad dar XVI a. kunigas Mikalojus Daukša pajuto ir suprato Lietuvos liaudies gyventojų padėtį ir bardamas kvietė sulenkintą lietuvių bajoriją bendram darbui dėl tautos švietimo jos tradicijos dvasioje. Ir kodėl, šio kilnaus ir garbingo kunigo, o tuo pačiu metu ir gynėjo tų, iš kurių buvo atimta paveldėjimo teisė, balsas praskambėjo beveik be aido, be skambesio širdyse tų, kuriuos žadindamas šaukė? Kodėl jo balsas užmigo sielos tuštumose ir užgavo tik kilmingiausiųjų sąžines, kurie, deja, per vėlai pradėjo dirbti? Iš tiesų, liūdnas klausimas!

Geriausią sulenkintos lietuvių bajorijos sūnūs savo veiksmais parodė (ypač pirmoje XIX a. pusėje), kad jie nori ir moka mylėti lietuvių tautą. Teodoro Narbuto*, Jucevičiaus*, Kraševskio*, Kondratavičiaus⁴, grafų Eustachijaus⁵ ir Konstantino Tiškevičių* ir daugelio kitų lietuvių žmonių vardai tariami su pagarba. Didžioji dalis Lietuvos didikų buvo keistai abejinga ir platoniškai nustebusi dėl savo tradicijų, nejaučiantys jokių išipareigojimų ją palankiai vertinančiai tautai, netgi smerkiantys savo geriausių brolių darbus. Jie nei žinojo, nei jautė, kad artėja jų galios žlugimo valanda, kad į istorijos areną netrukus įžengs tauta ir reikalaus teismo. Šį momentą tautoje nujautė tik tie pirmieji, kurie už lietuvių tautos atgimimą paaukojo savo turtą (Narbutas), sulaukdami už tai ilgalaikio persekiojimo iš priešininko vyriausybės, todėl jie turi būti modeliu ir pavyzdžiu visiems Lietuvos didikams. Dirbdami

⁴ Turima Liudvikas Kondratavičius, geriau žinomas kaip Vladislovas Sirokomlė (1823-1862) - poetas, eseistas, kritikas, vertėjas, kraštotyrininkas, kilęs iš Minsko apylinkių ir savo darbus rašė lenkų ir baltarusių kalbomis. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

⁵ Informacija Konstancijos Skirmunt tekste „Ko mums būtinai reikia gimtojoje Lietuvoje“.

tarp žmonių ir žmonėms jie nebijojo blogų savo veiksmų pasekmių, o ypač Lenkijoje. Jie žinojo, kad geri darbai duoda tik gerus vaisius, kad Lietuvos atgimimas stiprins Lenkiją tiek iš vidaus, tiek ir iš išorės. Mylėjo Lietuvos žmones, nes buvo su jais sujungti gamtos, kultūros, tradicijų, ekonominiu ir politiniu, o visų pirma gentiniu, bendrumu. Žmonijos istorija išmokė juos šių tiesų, kad vergovinės tautos tik sujungtos unija su laisva tauta tėra „svarmuo prie kojos“ - sunkumas. Lenkija nori tik galingo sąjungininko ir su nykštuku bendradarbiauti neturi. Todėl suprato dar didesnę pareigą dirbti dėl Lietuvos galios išlaisvinimo iš vergijos pančių.

Kodėl šiandien tik nedaugelis iš lietuvių bajorų, sugyvenančių su lietuvių tauta, seka savo gerbiamų dėdžių veiksmus? Kodėl daugelis kitų vis dar kalba apie bjaurias klaidas ir Lietuvos žmonių trūkumus, nenori tų klaidų ištaisyti geru darbu ir pavyzdžiu? Neturi sielvarto, kad kritikuotinu pasyvumu nevykdo savo įsipareigojimų? Ir ko bijo ir prieš ką dreba? Negi prieš atminties šešėlius iš senovės laikų, kurie pradeda slėpti Lietuvos mėlynus debesis po juodais audros debesimis, pranašaujančiais rytą - šviežią, kvepiantį su padėkos maldomis? Iš tiesų, liūdnas klausimas!

Kunigo Mikalojaus Daukšos* balsas iki šiol dar lieka neišklaustas ir nesuprastas. Galų gale, kai jis praskambėjo pirmą kartą, prasidėjo Lietuvos atgimimo paskelbimas ir atsirado lietuvių nacionalinio švietimo būtinumas! Tikriausiai tie, kurioje galėjo įvykdyti šių kunigo žodžių, abejingai šypsojosi nenumatydami, kad pasakyti žodžiai negali mirti ir turi būti įtraukti į realius veiksmus.

Kuo daugiau Lenkija darėsi abejinga lietuvių tautos pradininkų ir gynėjų kalbų atžvilgiu, tuo dažniau pradėjo reikštis Lietuvos atgimimo pranašai ir savo buvimu kelti nerimą valdovų abejingumui. Jie savo ruožtu žiauriausiai atkeršijo 1863 m., kai lietuvių tauta apskritai nežinojo apie ką eina kalba, leidosi būti caro agitatorių apgauta ir nuvylė šlėktos lūkesčius. Tegul šis bajorų abejingumas žmonių atžvilgiu pasibaigia, jei *memento* 1863 m. ir turi tapti dar baisesniu priminimu ypač tuo metu, kai caras padidina savo diplomatinę galią tam, kad lietuvių tautą padarytų absoliučios valdžios įrankiu. Pavyzdys ir įspėjimas tegul būna Latvija.⁶

⁶ Latvijos nacionalinis judėjimas, susikūręs esant nuolatiniam mūšiui su Vokietijos ir Lenkijos (ypač Latgaloje) įtakomis, XX a. pradž. bandė surasti priešnuodžius vis stiprėjančioms nacionalizmo apraiškoms šių tautų pašonėje, užėmė prorusišką poziciją, pareikšdamas, kad visi latvių pasiekimai buvo pasiekti „tik Rusijos dvigalviam ereliui globojant“. Atitinkamai daugelis Latvijos lyderių buvo pasirengę pasitenkinti tik autonomija Rusijos imperijos sudėtyje ir buvo aktyvūs Lenkijos nacionalinio judėjimo, kuris buvo nukreiptas į imperijos padalijimą, siekiant užtikrinti visišką politinę ir nacionalinę nepriklausomybę, priešininkai. – *Mokslinio redaktorius pastaba.*

Atrodo, kad 1863 m. griuvėsiuose galutinai buvo palaidotos bet kokios svajonės apie Lietuvos tautos atgimimą. Galų gale, įvyko tikrai labai įdomus dalykas, netgi prieštaraujantis politinio mąstymo logikai, nes lietuvių tautos kančios perteklius pradėjo reikštis tokia galinga reakcija, kad net popiežius sunerimęs krūptelėjo. Pirmą kartą per daugelį šimtmečių tauta pradėjo kalbėti bendru protestu, paremtu veiksmis...

Inteligentiška Lenkija klausėsi ir vis dar klausosi bei nesupranta kas atsitiko, o gal tik apsimeta, kad nesupranta. Laikas pažinti ir mylėti šį brolišką balsą, kuris kažkada skambėjo ant Žalgirio laukų ir kažkada triuškino *gudus*⁷ žaibo galia (gromił gudów piorunową mocą). Tuo tarpu Lenkijos inteligentija vis labiau užsidaro egoizmo momente ir vis rodo savo ignoravimą vienoje iš didžiausių bendro gyvenimo apraiškų. Galų gale, jau atėjo laikas pagalvoti apie pavojų, kuris gali atsirasti dėl didžiųjų ponų per didelio ignoravimo, jau per vėlu suprasti, kad Lietuvos Vytis skuba į priekį tam, kad keršto kardu sunaikintų laisvės gėlę slopinančias piktžoles. Ir kas jį vertė taip greitai skubėti? O gi tie, kurie pageidaudami asmeninės laisvės nugalėjo svetimą laisvę...

II.

Etnografinė Lietuva lietuvių ir lenkų ponams atiteko tarsi grobis po to, kai lenkai „sutramdė“ pagonybės savivalę. Savanoriškai suvisuomeninta Lietuvos bajorija vis dažniau tampa svetima tautos dvasiai, nepaisant kvietimo ir išpėjimo saujos kilnių vyrų, o pagrinde kunigų, kurie esant tokiam fatališkam nacionalinės sielos susiskaidymui jautė didelį pavojų. Tai buvo ne kas kita kaip bajorų atsiskyrimo nuo liaudies pasekmė, kad tautos masės prarado tikėjimą ir pasitikėjimą ponais, kurie galėjo būti mūsų lyderiais ir gynėjais. Žmonių nusivylimas bajorais per kelis šimtmečius vis augo ir stiprėjo, kol galų gale, nerandantis iš jų stipraus žodžio, gyvenimas turėjo tęstis su niūria ir paslaptinga tyla. Tokia baisi žmonių vienvė tarp aplinkui esančių priešų buvo kaip pavojinga tragedija esant tylai, kuri su kažkokia budistine rezignacija vis tikėjosi teisingo sprendimo iš lyderių. Pagaliau, XIX a. Lietuvos tauta su galinga jėga pakilo prieš kilmingąją Lietuvą. Bajoriją atakavusi Lietuvos tautą tiesioginę grėsmę taip pat kėlė ir Lenkijai, kuri buvo kilmingosios Lietuvos globėja. Šiose tautos veiksmuose

⁷ Čia žodis „gudas“ yra naudojamas „pašaliečių“ prasme. Autorius naudoja žodį perkeltine prasme iš senovinių žemaičių burtų, nukreiptų pagonių dievui: „Perkūne dievaiti nemušk žemaitį, mušk guda, kaip šunį rudą“. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba*.

buvo istorinių ir politinių „pasekmių“. Tai iš tikrųjų buvo natūralus sielvarto ir kartumo išreiškimas, kuris buvo sukauptas per ilgus nelaisvės metus ir pasireiškė kaip uždaryto vergo baimė turtingojo pono atžvilgiu.

Kada Lietuvos tauta pirmą kartą pareiškė: „Esu!“ - kažkoks keistas nerimas pradėjo skleisti sulenkintų lietuvių ir lenkų gyventojų tarpe. Šis nerimas paplito beveik visoje visuomenėje kaip liga, skatinanti, deja dar ir šiandien, skelbti, kad tauta ir bajorija yra viena, kad tas, kuris negali būti kilnus, negali būti vadinamas tauta. Adomas Mickevičius visaip bandė išgydyti šią aristokratišką ligą apibrėždamas tautos sąvoką, kaip visų sluoksnių laisvės žodį (o taip pat ir tautos!). Deja, bet šios ligos paveiktas sudemokratintas polinkis, kuris skelbė, kad tauta ir inteligentija yra viena, lenkų visuomenėje dar neišnyko. Šios dvi prieštaringos tautos sąvokos, kaip bajorijos rezervuaras ir inteligentijos variklis, tautos atžvilgiu aktualiais veiksmais pasireiškė despotiškai ir chaotiškai, sukeldamos chaotišką sąvokų sumaištį ir tragišką egoizmų kovą: konservatyvią atgalinę ir konservatyvią progresinę. Todėl, nereikia stebėtis, kad kilmingosios Lenkijos ir demokratinės Lenkijos santykis etnografinės ir atgimstančios Lietuvos atžvilgiu yra beveik vienodas. Pirmoji ir antroji lietuvių laiko kažkokiais *quid pro quo*. Kas tai yra? - šaukia. Iš kur „jie“ atsirado? „Mūsų“ istorija moko mus, kad kažkokie ten „laukiniai lietuviai“ jau seniai išmirė! Kas yra šie keistuoliai? Nei inteligentija, nei šlėkta, bet turi įžūlumo laikyti save tauta! Tai tikriausiai yra gamtos išdaiga!... Vis gi, spjaukime į juos ir toliau tęskime mūsų „idėjinius“ darbus! Mes iš tikrųjų žinome, kad „pabaisos gyvena trumpai“.

Tai yra Lenkijos lengvabūdiškumo pavyzdys, kaip iš musės daromas dramblys, o iš erelio gaidys, kaip mažiau svarbūs klausimai išpučiami iki tragiškų dydžių, o galingos gyvenimo apraiškos sumažinamos iki smulkmeniško lygio. Tik šiam lengvabūdiškumui mes turime būti dėkingi, kad lietuviai ir lenkai dar ginčijasi tarpusavyje dėl to, ar viščiukas gali būti ereliu, ar ne. Vietoj to, kad racionaliai ir blaiviai apsvaistytumėme didžiausius gyvenimo klausimus, ištirtumėm priežastis, sukeliančias laikiną blogį, ir susitaikytumėm su nenumaldomomis gyvenimo pasekmėmis, mes vis rašome traktatus apie tai, ar konkretūs praeities paragrafai priklauso atskleistoms, t.y. dogmatinėms tiesoms, ar taip vadinamam „laikinos išminties“ melui. Totalinis nesusipratimas! Tegul kiekviena tauta būna tuo, kuo nori būti, ir taškas! Draudimai *a priori* veda prie socialinių ir politinių nusikaltimų. Kovos dėl pripažinimo arba dėl teisės į tautos pripažinimą, t.y. būti savarankiškai kultūrinio ir politinio požiūriu, pasmerkimas yra

ne kas kitą, kaip absurdų viršūnė. Tik tas turi visas teises, kuris gali daug ir stipriai norėdamas jas įgyvendinti. Jokių teisių neturi tik savanoriškas vergas. Vargas būna tada, kai pats gyvenimas pradeda užjausti tuos, kurie sugyventi nemoka!

Tačiau, nėra nieko blogo, jeigu tam yra pagrįsta priežastis. Todėl, iš tikrųjų reikia pažinti šią keistą painiavą tarp lietuvių ir lenkų dėl lietuvių tautos kilmės. Geniali Lenkijos diplomatija unijos nutraukimo (1386 m.), o ypač jos atnaujinimo Horodlėje (1413 m.), metu, išnaudodama Vytauto pralaimėjimą prie Vorsklos⁸, iš anksto žinojo, kad nenuginčyta lotyniška lenkų kultūros viršenybė su laiku turi apimti ir lietuvių rusišką kultūrą. Remiantis šiuo autoritariniu tikrumu, kuris nesileido būti kritikuojamas ir todėl ribojosi su pasididžiavimu, veikė visi senosios Lenkijos vyrai. Lietuvos bajorai sulenkėjo, iš esmės, tik iš išorės, bet ne iš vidaus. Jie perėmė tik išorinius lenkiškos kultūros elementus (kalbą, tradicijas ir t.t.), tačiau sielos gelmėse visada buvo lietuviais ir baltarusiais. Šis kilmingosios sielos dvilypumas buvo Lenkijos diplomatijos, neturinčios broliškumo idėjos, vienpusiškas veiksmas, kuris pradėjo reikštis tik po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo. Iš vidaus bajorija buvo glaudžiai susijusi su Lietuvos žeme, kuri buvo persunkta jos krauju ir saugojo savyje palaikus tų, kurie perdavė jai savo kilmingąsias tradicijas, t.y. vadovavimą tautai. Visgi, išoriškai bajorija buvo glaudžiai susijusi su sostinių - Varšuvos ir Krokuvos - gyvenimais. Šis palaiptiui stiprėjantis asmenybės dvilypumas sukūrė baisią tragediją tiems, kurie kovojo su prieštaravimais. Harmoningos vienybės siekis tapo beveik visuomeniniu poreikiu ypač tiems protams, kurie buvo sąmoningiausi ir labiausiai orientavosi šioje srityje. Kilmingosios sielos susiskaidymas labiausiai pasireiškė pas genijų Adomą Mickevičių, kuris, atrodo, tam ir buvo pasiūstas, kad išspręstų bajorų problemą tautą vienijančios idėjos dvasioje. Šiais paradoksaliais žodžiais noriu užbaigti mintį, kuri yra raktu į Adomo Mickevičiaus paslapties atskleidimą, nes jo dar nesuprato nei lenkai, nei lietuviai, kadangi jo darbus nagrinėjo ir dabar nagrinėja nacionalizmo dvasioje, nepaisant visų sintetinių elementų, išreiškiančių nacionalines mintis dėl šiandieninės tautybės sąvokos. Tokio pobūdžio nesusipratimas, žinoma, ir turėjo sukelti bendrą visuomeninį įsitikinimą, kad Adomas Mickevičius rašė tik apie Lietuvos ir Lenkijos lenkų šlovinimą, apskritai ignoruodamas visą etnografinės Lietuvos kultūrą (iš kurios iš tikrųjų ir sėmėsi savo poezijai

⁸ Vorsklos mūšis įvyko 1399 m. rugpjūčio 13 d. ir jo metu LDK kariuomenė, vadovaujama Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto buvo nugalėta Aukso ordos pajėgų, kuriems vadovavo chanas Timūras Kutlukas ir emyras Edigėjus. Dėl nepavykusių Vytauto planų pasiekti dominavimą visoje Rusijoje jis buvo priverstas suartėti su Lenkija. - *Mokslinio redakatoriaus pastaba.*

turtus, kaip matyti iš tokių kūrinių, kaip „Vėlinės“, „Gražina“ ir „Konradas Valenrodas“). Adomas Mickevičius, visgi, niekada neskelbė tokio pobūdžio Lenkijos kultūros išaukštinimo, o priešingai, skatino trijų nepriklausomų ir laisvų šalių vieningumo idėją remdamasis ne jų interesais, bet Kristaus meile, kurią išpažino tiek lietuviai, tiek ir lenkai. Iš čia seka logiška išvada, kad Adomas Mickevičius, nuolat kalbėdamas apie trijų tautų Lenkiją, negalėjo tam tikrų teisių, kurios iš esmės priklausė lenkų tautai, nepripažinti lietuviams arba rusams. Dar noriu pabrėžti tą faktą, kad Adomas Mickevičius niekada kilmingojo savybės nesutapatino su tautybės sąvoka, o priešingai, nuolat pabrėždavo, kad tautinė idėja turi būti visų sluoksnių, sudarančių vieningą tautą, valios išraiška. Apie lietuvių tautą Adomas Mickevičius kalbėjo su dideliu pripažinimu ir išpranašavo jai didingą misiją slavų istorijoje.

Taigi, anot Adomo Mickevičiaus, Lietuvos bajorija nebūtinai turi būti dvasiškai padalyta. Priešingai, ji turi dirbti kartu su atsibundančia tauta tam, kad pakeltų lietuvišką ir lenkišką kultūrą, kad Lietuva pagaliau atsistotų ant tikrosios savo galios laiptelio, kuris garantuotų federacinės unijos su Lenkija tvarumą. Lietuvių tauta, kaip naujasis veiksnys, yra tas elementas, kuris atkuria sulenkintą bajoriją bent jau todėl, kad ji egzistuoja ir privalo egzistuoti kaip gyvas priešpastatymas lietuviškos tautybės sąvokai. Tik tie bajorai, kurie sugyvens su savo tauta, supras savo tikrąsias pareigas ir vardan teisingumo pradės jas deramai vykdyti. Aš tikiu Lietuvos bajorų gera valia, o be to tikiuosi, kad laimės lietuvių sveikas protas, o ne lenko fantazija.

Deja, ta prieštarą lietuvių tautos su lenkų tautybės priemaiša, kaip tam tikra tapatybės koncepcija, vis dar egzistuoja platesniuose lenkų visuomenės sluoksniuose nuostabą keliančio didesnės vadovų dalies viešosios nuomonės konservatyvizmo dėka. Lietuvių tautos (žinoma kitokios negu lenkų tauta) nėra ir negali būti vien tik todėl, kad lenkų politikai nepageidauja jos egzistavimo. Kadangi nėra lietuvių tautos (yra tik saujelė „litvomanų“!), kaip kalba lenkų ponai publicistai, tai, žinoma, negali būti ir jokios kalbos apie kažkokią šios neegzistuojančios tautos teises. Lietuva priklauso mums (kam? ar ponams lenkų redaktoriams?) ir atsakyti jos negalime, nepaisant Lietuvos šauklių, kuriuos mums nuolat atsiunčia rusų caro vyriausybė⁹. Tokio pobūdžio „fantazijos politiką“ vykdo ponai lenkų žurnalistai.

Visgi, naudinga yra pažinti šias lenkų „idėjines privilegijas“ Lietuvos atžvilgiu. Kaip aš jau numanau, išorinis Lietuvos bajorų lenkiškumas jokiū būdu negali būti Lenkijos „idėjinė privilegija“. Tokiems teiginiams didelio

⁹ Kas nori paprieštarauti „sveikam“ A. Mickevičiaus mąstymui, tegul iš pradžių atidžiai perskaito jo „Politinius straipsnius“ dėl Lietuvos atgimimo.

skaičiaus bajorų vardu Varšuvos „Prawda“¹⁰ (1904 m.) paprieštaravo bajoras Daukša. Etnografinės Lietuvos (tautos) kultūra savyje neturi tų „ideologinių privilegijų“, nepaisant kai kurių lenkų istorikų ir etnografų pamąstymų ir socialinių išvedžiojimų. Lenkų „idėjinės privilegijos“ į Lietuvą iš viso nesuteikia jiems jokių galimybių skleisti tokio pobūdžio pretenzijas, kadangi jos turi būti suderintos su lietuvių tautos privilegijomis. Nepaisant to, reikia pasakyti, kad vadinamosios lenkų „idėjinės privilegijos“ į Lietuvą priklauso Lenkijos žurnalistikos fantazijų produktams.

Adomu Mickevičiumi negalima remtis. Tačiau, jis pirmas pasakė, kad egzistuoja lietuvių tauta, o tuo pačiu smarkiai užpuolė lenkų egoizmo reikalavimus. Jis, šaukdamas „Lietuva, tėvynė mano!“ - aiškiai įspėjo lenkus, kad jie netapatintų Lietuvos su Lenkija, kad savo „privilegijas“ sulygintų su lietuvių privilegijomis.

„Leliwa“¹¹ teiginys, kad esą Vilniaus universitetas atliko galutinį Lietuvos bajorų sulenkinimą iš tikrųjų yra nevertas dėmesio. Mano nuomone, Vilniaus universitetas, formuodamas labiausiai žinomų bajorų sūnų tautinę savimonę, jokiū būdu netapatino lietuvio su lenku, tačiau priešingai, lietuviškumo sąvoka pastatė ant vieno laiptelio su lenkiškumo sąvoka. Kitaip sakant, sąjungos sąlygas, nurodytas žodžiuose „lygūs su lygiais“, iškėlė iki švento orumo. Įrodymu tegul būna lietuvių ir lenkų emigrantų darbai, kurie savo geriausiais dokumentais nurodė lietuvių ir lenkų santykio atskyrimą (o tuo pačiu netgi tam tikros rūšies savarankiškumą). Visgi, ypač svarbiu įrodymu yra tai, kad Paryžiuje buvo įkurta Lietuvos draugija* (kuriai taip pat priklausė ir A. Mickevičius). Kadangi lietuviška emigracija išsimokslinimą gavo Vilniaus universitete, ji aiškiai ir akivaizdžiai pabrėžė savo išskirtinumą, o įvykdytas „Lietuvos sulenkinimas“ buvo ne kas kita, kaip Lietuvos kultūros¹² aukščiausiasis pasireiškimas svetimoje formoje.

Lietuvius iš vidaus (pagal savo charakterį, savybes) jautėsi kitaip negu lenkas. Tik kai kurios sielos išorinės apraiškos, o ypač kalba, darė jį labiau panašų į lenką. Lietuvio lenkiškas ir lietuviškas patriotizmas buvo tik bendros

¹⁰ „Prawda“ – socialinis, politinis ir literatūrinis savaitraštis, kuris buvo leidžiamas Varšuvoje 1881–1915 m. Jos steigėjas ir pirmasis redaktorius (iki 1902) buvo garsus Lenkijos liberalus aktyvistas Aleksandras Sventachovskis. - *Mokslinio redaktoriaus pastaba*.

¹¹ Grafas Leliwa (1896), *Lietuvos tautos padėtis rusų valstybėje*. Šamokinas: „Lietuvos literatūra“ Jungtinėse Amerikos Valstijose. – *Autoriaus pastaba*. Pseudonimu „grafas Leliwa“ rašė šio giminės herbo savininkas Antanas Tiškevičius (1866—1919) – Vilniaus verslininkas, rašytojas ir kolekcionierius. - *Mokslinio redaktoriaus pastaba*.

¹² Lietuvių kultūra neabejotinai savyje taip pat turi ir lenkų kultūros, kuri vis dėlto nepasireiškia pakartotinai, elementų, o to geriausias įrodymas yra Lietuvos didiko pobūdis, kuris skiriasi nuo Lenkijos didiko. - *Autoriaus pastaba*.

politinės kančios išraiška, o kažkada netgi gimtosios Lenkijos minties išaukštinimas. Lietuvą, kuri buvo jėga atplėšta nuo Lenkijos ir prijungta prie carinės valstybės, apėmė baisus nerimas dėl grėsmingos ateities, kuri iš tikrųjų nieko gero nežadėjo. Šis nerimas pagimdė natūralų ilgesį savo kaimynei Lenkijai, kaip vienintelei galimai jos išvaduotojai. Lietuvos didikas sieloje, kuri buvo apimta beveik beviltiško liūdesio ir graudulio, besiribojančio su neviltimi ir laukiančio kažkokio stebuklo, pradėjo vykti labai keistas procesas romantinių jausmų pagrindu. Lietuvos bajorai suabejojo savo galiomis. Savo išsivadavimą jie matė tik su Lenkijos pagalba. Perteklinės kančios didiko sieloje pagimdė mistinį tikėjimą Lenkijos misija (Tovianskis*, kurią šiandien tie patys lenkai švelniai ignoruoja. Trumpai tariant, Lenkija tapo vienintele viltimi sugniuždytai kilmingajai Lietuvai, veltui šaukiančiai dėl jos išvadavimo iš žiaurios nelaisvės. Tačiau Lenkija niekada netapo „naująja“ lietuvių tėvyne.

Tai yra šio emocinio lenkų ir lietuvių patriotizmo genezė, kuri išliko iki šių dienų mielose ir jautriose žmonių sielose. Esant Lietuvos ilgesiui Lenkijai, kaip jos išlaisvintojai, labiau pasireiškia kenčiančios Lietuvos bajorijos idėja, nei jos „įvykdytas sulenkinimas“. Nepaisant akivaizdžios Lietuvos ir Lenkijos kultūros tapatybės, kuri yra perduota Lenkijos ir Lietuvos kartoms Tovianskis, Oleškevičius*, Kondratavičiaus (Odinecas*), Narbuto* ir kitų autorių darbuose ir veiksmuose, Lietuvos bajorų balse skamba kažkokia labai nauja ir beveik nežinoma idėja. Ji, kažkada svetima Lenkijos sielai, šiandien reaguoja prieš „netvarkingą“ mistiką atkakliai ir „sveikai“ - lietuviškai – netgi tokio mąstančio žmogaus, koku buvo minėtas Adomas.¹³

Apibendrinant aukščiau nurodytus teiginius dėl lietuviškos tautybės sąvokos, nurodau, kad:

1) Lietuvos bajorijos sulenkinimas buvo tik išoriškas, tačiau niekada nebuvo vidinis ir dvasinis, nepaisant Lietuvos bajorų kultūrinės sąveikos su Lenkijos šlėkta. To įrodymas: Lietuvos didiko išskirtinės savybės.

2) Lietuvos bajorijos lenkiškas patriotizmas buvo ir yra tik jos siekio būti politiškai nepriklausoma su Lenkijos, kaip vienintelės jos sąjungininkės, pagalba, išraiška. Tačiau, tokia pagalba Lietuvos bajorams niekada nebuvo nei Lenkijos politinės minties sankcija, nei jos „senosios“ gimtinės išsižadėjimu ir „naujosios“ pripažinimu. To įrodymas - aiškus didesnės Lietuvos bajorijos dalies pasisakymas už savo nacionalinį identitetą.

¹³ Jeigu kas nors užduotų klausimą dėl A. Mickevičiaus „sveiko“ mąstymo, tai tegul iš pradžių atidžiai perskaito jo „Politinius straipsnius“. – *Autoriaus pastaba.*

3) Lenkijos „ideologinės privilegijos“ į Lietuvą yra visiškai subalansuotos su Lietuvos kaip tautos „ideologinėmis privilegijomis“. To įrodymas - bajoro Daukšo protestas prieš naudojimąsi Lietuvos bajorija, kaip lenkų nuosavybe.

4) Nacionalinės lietuviškos sielos išsiskaidymas, kurį įvykdė Lenkijos diplomatija, turi baigtis. Būtinumas - bajorijai gresia pavojus iš caro vyriausybės, kuri nori išnaudoti tautos judėjimą rusinimo tikslais.

Ši bajorijos „nacionalinį atsiprašymą“ parašiau tik todėl, kad Lenkija pagaliau suprastų, kad Lietuvos bajorija amžių amžiams neatitrūko nuo Lietuvos žmonių, o priešingai - išsaugojo su ja ideologinį ryšį (šiandien, deja, jis yra beveik nesąmoningas), kuris bet kuriuo momentu gali tapti realiu būtinumu sugrįžti į „lietuviškos sielos šaltinius“. Todėl, bent jau tariamai, išbrauksiu Lietuvos tautos atgimimą, kad Lietuvos bajoras galėtų pažinti savo brolio kančias dėl neatliktų veiksmų, kaip siekius, ilgesius, norus, skundus ir prieštaravimus. Taip pat, pažinti ir visos Lietuvos bajorijos įžeidinėjimą tam, kad galėtų suprasti žmogaus sielos gilumą ir nuoširdžiai sušukti „Tu su manimi, o aš su tavimi! Kovojuame kartu mūsų mylimosios Lietuvos labui!“.

Prieš tai, visgi, turiu nurodyti kelias labai svarbias ir pagrindines pastabas, susijusias su tautos judėjimu apskritai, su bendra Lietuvos ir Lenkijos unija.

III.

Šis faktas iš tikrųjų yra labai keistas, nurodantis, kad Lietuvos atgimimo idėja *de facto* gimė geriausios Lietuvos tautos dalyje, kuri savo veiksmais pasisakė už bajorijos susijungimą netolimoje ateityje su tauta. Tai yra pagrįstas teiginys dėl minties ilgaamžiškumo praeityje, tačiau, deja, šiuo metu, nepaisant nuolatinio jo aktualumo, jis yra neįvykdytas. Daukšo*, Sirvydžio ir daugelio kitų Lietuvos tautos gynėjų balsas XIX a. pradžioje (t.y. epochoje, kai buvo sprendžiamos senosios praeities klaidos ir mistinės kontempliacijos, gimdančios krikščioniškos vienybės siekį) tapo be jokios abejonės „sąžinę kankinančiu klausimu“ tai bajorijos daliai, kuri jautė ir suprato savo santykio tautos atžvilgiu nenormalumą ir iš šio supratimo mokėjo padaryti liūdnas išvadas ateičiai.

Grynas bajoras pagal kraują - Simonas Daukantas (1793-1864) - Vilniaus universiteto auklėtinis, buvo pirmasis tautos idėjos skleidėjas Lietuvoje. Vietoj to, kad skelbtų lenkiškumo idėją (pagal „Leliwa“ teiginius) ir rašytų savo neįvertintus mokslinius kūrinius lenkų kalba, šis garbingas vyras turėjo

drąsos lietuvių kalbą sulyginti su lenkų, nuolat dirbti dėl jos literatūrinio skambesio ir, be to, leisdavo sau „pasvajoti“ apie Lietuvos Mokslų Akademijos įsteigimą. Man atrodo, kad nepadarysiu nuodėmės, jeigu pasakysiu, kad Daukanto veiksniuose prakalbo pažadinta Lietuvos bajoro sąžinė, kuri per tiek amžių kaupėsi luomų egoizme ir niekino nekilmingąsias gyvenimo formas. Mano hipotezė parodo žinomą faktą, kad Daukanto pareiškimas surado atskambį iškiliausių bajorų atstovų širdyse (Dionizo Poškaus-Paškevičiaus, Simono Stanevičiaus*, Juozo Rupeikos*, Lauryno Ivinskio*, Valerijaus Zagurskio*, Jurijaus Pliaterio*, Aleknavičiaus*, brolių Juškevičių* ir daugelio kitų), kurie savo darbu, o ypač Lietuvos literatūra, patvirtino pirmojo etnografinės Lietuvos istoriko idėją.

Tautiškai atgimusios bajorijos balsas pradėjo šaukti tautai, kad ji atsakytų meilės ir vieningumo žodžiais. Visgi, tautos masė, užrakinta baudžiosos vergijos namuose, atsakė tik skausmingu atodūsiu, pasireiškiančiu tuo pat metu nepasitenkinimo ir skundų pertekliumi, apie kurį yra dainuojama Antano Strazdelio (1763—1833) „Giesmie ape Sieratas“¹⁴ ir bažnyčios giesmėje „Pulkim ant kelių“¹⁵. Visgi, šis meile persunkto geriausio Lietuvos sūnaus, kuris kalbėjo tautai tiesiai į ausį, balso skambesys neapsiėjo be pasekmių. Į šį Daukanto šauksmą atsakė tikras tautos sūnus Motiejus Valančius (1801-1875), kuris šiuos teiginius skleidė kaip savo apaštališkoje, taip ir literatūrinėje bei visuomeninėje veikloje (pagrindė kaip „Žemaičių vyskupystės“ ir „Palangos Juzės“¹⁶ autorius). Ir vėl, nebijodamas priekaištų dėl paradoksalumo, turiu pasakyti faktą, kad Daukanto ir Valančio asmenyse kilmingoji Lietuva atnaujino seną uniją su tautine Lietuva. Šių dviejų vyrų veiksmai, atlikti pagrindė dėl Lietuvos atgimimo, turi būti pavyzdžiu Lietuvos tautinei ir kilmingajai inteligentijai. Iš tikrųjų, tarp Daukanto ir Valančiaus buvo grynai privačios natūros nesusipratimų, tačiau tarp jų niekada nebuvo nesusipratimo dėl nacionalinės idėjos, nepaisant Lietuvos anonimiškų šovinistų pokštų, leidžiančių diskredituoti Lietuvos vyskupo asmenį.

Vakarų Europos nacionalizmo idėjos, kurios gimė daugmaž 1820 metais iš imperatoriškų idėjų griuvėsių, buvo paskelbtos Napoleono idėjomis ir,

¹⁴ Turbūt turima omenyje A. Strazdelio eilėraščių „Giesmie ape Sieratas“. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba*.

¹⁵ „Pulkim ant kelių“ – lietuviškas bažnytinis himnas, kurį sukūrė A. Strazdelis ir kuris buvo sėkmingai publikuotas 1814 m. rinkinyje „Pasaulietinės ir dvasinės dainos“. Himnas lieka aktualus iki šios dienos. Atliekamas prieš mišias. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba*.

¹⁶ Turima omenyje žinomesni Motiejaus Valančiaus kūriniai – 1848 m. išleistas istorinis tyrimas „Žemaičių vyskupystė“ ir 1867 m. išleistas apsakymas „Palangos Juzės“. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba*.

be jokios abejonės, iš pradžių turėjo paveikti Lietuvos bajorijos protus (nes Lietuvos tauta, kaip aš jau sakiau, buvo įkalinta nelaisvės name) ir pažadinti joje miegantį atskirumo¹⁷ jausmą, kuris palengvintų bajorijos santykio su tauta supratimą. Štai kodėl aš išdrįsau teigti (be baimės šovinistinei lietuviškosios inteligentijos periferijos daliai), kad idėjinis pamatas (kitai sakant pagrindas) sukurti šiuolaikinį lietuvių nacionalinio judėjimą kilo kaip tik kilmingiesiems, kurie suprato savo tikrąją ir realią (ne fantastinę!) kultūrinę misiją tautos atžvilgiu. Pats jau faktas, kad Lietuvos tautos inteligentija pajuto ir suprato Daukšos*, Daukanto* ir Poškos* darbus bei daugelio kitų didikų keltą Lietuvos tautos idėją, visiškai atitinka mano idėją, kuria aš siekiu pasakyti, kad bajorijos susijungimas su tauta ne tik kad yra įmanomas, bet ir būtinas.

Po baudžios panaikinimo atgimė trys tautos: lenkų, lietuvių ir rusų. Tas nacionalinis atgimimas buvo nelauktas šachas prispaustiems ir apribotiems istorikams, kurie dėl savo norų ir priklausomybės dažnai falsifikavo tautai nemalonią istoriją. Tai privertė protus, kurie buvo užvaldyti konservatizmo, peržiūrėti istorines sąvokas ir spręsti šiam konservatizmui svetimus klausimus, kurie su didžiule galia pradėjo ryškėti praeities tamsoje. Lenkijoje tautinis klausimas tapo tragiškiausiu klausimu, nuo kurio sprendimo priklausė politinė visos tautos valia. Egoistinės šlėktos idealai, kurie rėmėsi aiškiai suprantama tradicija, pradėjo bankrutuoti dėl tautos masės valios spaudimo, reikalaujančios tautos sluoksnį sulyginti su privilegijuotu luomu ir patikslinti politines idėjas, kurios buvo nesuderinamos su laiku.

Nacionalinių sąvokų padalijimas sukūrė juokingas ir chaotiškas kovas, vykdomas pagrinde dėl tradicinių ir socialinių įpročių gynybos. Vienu žodžiu, atgimusi tauta savo valios galia sulaužė senas tautiškumo sąvokas ir iki šiol savo sajuoje laiko mintis, kurios praeityje buvo mylimos ir, kurios kovojo dėl luomų privilegijos. Visgi, tauta turi gyventi pilnavertį gyvenimą, o tai reiškia ne ką kitą, kaip skirtingų elementų vienybę, sukuriančią nacionalinę sielą. Tačiau, jie nori egzistuoti vienoje gyvenimo pusėje ir vien dėl to pasmerkia save pūti panašiai, kaip stovintis vanduo. Į didelį vandenyną, kuris yra persunktas kartumo pertekliaus, nuolat įplaukia saldžiosios upės vandenys, tačiau niekas negali pasakyti, kad kartumo ir saldumo vienybė sugeba pavergti vandenyno bangų didybę, kovojančią su niūriais paslaptingo dangaus debesimis. Į nacionalinę sielą, kuri yra didelė jūra, nuolat įteka tylių bei sraunių upių ir upelių vandenys, bet niekas neišdrįsta sušaukti,

¹⁷ Ypač pažymiu, kad vis dar kalbame apie geriausią Lietuvos bajorijos dalį. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

kad mažo upelio, nykstančio jūros platybėse, vandenys tikrai yra tautos siela. Tik ta tauta, kuri savo idėjos elementų skirtumus sugeba pagerbti dėl jų individualių savybių, gyvena savo didybėje. Įvairovė suteikia gyvenimui pilnatvę, o monotonija nužudo savo kančiomis, bankrotu ir degeneracija. Todėl, trijų tautų (lenkų, lietuvių ir rusų) atgimimas - kaip trijų tautų vienos sielos sustiprinimas - negali būti nenatūralus, „vienintelio proto“ darbas, siekiantis tik kažkokio keršto ar apsaugoti „didybės manijos auką“.

Tautų klausimą Lenkijoje jau numatė Adomas Mickevičius (ypač „Vėlinių“ III dalyje ir straipsnyje „Tautos didelis judėjimas“¹⁸) ir Kosciūška savo veiksmais, kurie šiandien, deja, laikomi platoniškais ir pamirštais lenkų tautos gyvenime! Arba tie patys, kurie nuolat rékauja apie tautos švietimą, apie tautinį vieningumą vardan Kosciūškos paskelbtos idėjos, tie patys, kurie dėl perteklinių pseudopatriotinių egzaltacijų puošiasi valstiečių „povo plunksnomis“ ir kalniečių rūbais, iš tikrųjų yra didžiausi liaudies atgimimo priešai, kadangi su negirdėta jėga (kuri yra kultūros nebrandumo išraiška) palaužia tautinį judėjimą Lietuvoje. Neprieštarauju, bet konstatuoju faktą, kad Kosciūškos idėja Lenkijoje yra platoniškai išpažįstama.

Išspręsti tautos klausimą Lenkijoje galima tik atlikus sveiką Mickevičiaus ir Kosciūškos idėjų, pasireiškiančių stipriuose, tylesniuose, o ne triukšminguose veiksmuose, analizę (ne sentimentalią ar motinišką). Bendras tautos dalyvavimas nacionaliniame ir politiniame šalies gyvenime, kurio jau negalima atsisakyti, yra būtinas. Visgi, prie šio bendro dalyvavimo nenori leisti prisijungti privileijuoti luomai, taip saugodami savo hegemoniją, kurią šiandien jie dar nori uzurpuoti. Tauta nori revizuoti senus, kažkada sudarytus traktatus tam, kad apgintų privilegijas, kurios šiandien stabdo natūralią tautos psichikos plėtrą. Dabartis tapo praeities koreguotoju. Praeitis neturi trukdyti tautos valiai, jeigu ji gali turėti tikrąją politišką vertę. Tai yra totalinio lenkų ir lietuvių nesusipratimo genezė, jeigu kalbėsime apie Lietuvos ir Lenkijos uniją, kuri yra sutapatinama su lenkiškos idėjos triumfu ir turi lenkiškos tautos egoizmą. Anot lenkų istorikų, Lietuva yra tik Lenkijos provincija, kuri yra „išmokyta“ Mozovijos pavyzdžiu, todėl būtent ji turi būti amžinu lenkiškos idėjos¹⁹ nacionaliniu ir demokratiniu įrankiu. Tačiau, mano nuomone, Lietuvos bajorija iš

¹⁸ Matyt autorius turėjo omenyje straipsnį „Apie Europos tautų siekius“ („O dążeniu ludów w Europie“), kurį A. Mickevičius išleido 1833 m. balandžio 12 d. laikraštyje „Lenkijos piligrimas“ („Pielgrzym Polski“). – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

¹⁹ Čia aš pristatau Lenkijos nacionalinės – demokratinės partijos, kuri pripažįsta **kultūrinę** Lietuvos **nepriklausomybę**, programą, tačiau neatleidžiamai šiuo griaua **politinę nepriklausomybę**, kuri vis dėlto yra kultūrinės nepriklausomybės rezultatas. – *Autoriaus pastaba.*

tikrųjų privalo parodyti tą „išmoktą“ politinę brandą ir kaip galima stipriau užprotestuoti neteisingas lenkų politikų pretenzijas, kurios tiesiog pažeidžia Lietuvos bajoro asmens orumą, kuris niekada nebuvo Lenkijos vergas, tačiau priešingai tik laisvas sąjungininkas²⁰.

Palaikau Lenkijos nacionalinės demokratijos partijos programą, pripažįstančią Lietuvos kultūrinę nepriklausomybę, kuri buvo absurdiškai eliminuota iš politinės nepriklausomybės ir, kuri yra kultūrinės nepriklausomybės pasekmė.

Jeigu bajorija to neatliks, tai neabejotinai užsitarnaus negerų žodžių, kurie bus skirti tiems, kurie nemoka ginti asmens orumo. Ši Lietuvos bajorijos orumą savo veiksmais išgelbės tauta, kuri taip pat paims ir bajorijos gėdą.

Lenkijos ir Lietuvos unijos klausimas iš pradžių nebuvo toks paprastas ir lengvas, kaip tai gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Tai buvo klausimas, kuri iš dviejų tautų turi daugiau šansų išgyventi, o kas tuo tarpu turi valdyti. Vytautas šį klausimą nusprendė išspręsti Lietuvai palankiu būdu. Genijus į valstybės idėją įvedė lietuviškumo elementą, nes svajojo apie stiprios, rytuose esančios nepriklausomos valstybės sukūrimą. Šiame kelyje jis susidūrė su Lenkijos ir tų pačių valdovų, kurie kaip tik ir sudarė Lenkijos ir Lietuvos uniją, priešprieša.

Tai yra dar A. Szelągowski²¹, „Lenkijos valstybės pakilimas XV ir XVI a.“²² autoriaus žodžiai, kurie aiškiai pasako apie seniai (taigi, dar ir šiandien) egzistuojančią politinę Lietuvos ir Lenkijos konkurenciją. Lenkijos valdovų tradicija, be jokios abejonės, galioja dar iki šios dienos, tačiau, jau nėra šiandieninio nacionalinio judėjimo išraiška. Taigi, šis totalinis politinis konservatizmas ginčija gilesnį Lietuvos ir Lenkijos unijos esmės supratimą, kuris gali būti palengvintas papildant unijos politinę mintį visiškai naujais nacionaliniais elementais.

Šiandieninė istorija dažnai lenkia mūsų politinį supratimą. Vakarykštėmis patirtimis teisiame šiandienines apraiškas. Tas naujas dalykas, kurio Lenkijos tauta nesugebėjo dar suprasti, yra lietuvių ir baltarusių tautiškumo atgimimas Rusijos valstybės teritorijoje.

„Kai didžioji unija buvo sudaroma, niekam nesisapnavo tokios problemos, kurios šiandien yra taip aktualios ir, kurios šiandien sukelia

²⁰ Nors kai kurie lenkų istorikai teigia, kad sąjunga nebuvo sukurtas remiantis lygybės principu. – *Autoriaus pastaba.*

²¹ Adam Szelągowski (lenk. *Adam Wiktor Szelągowski*) (1873-1961) – Lenkų istorikas, Lvovo universiteto profesorius. Tyrė įvairius Lenkijos ir kitų šalių istorijos politinius ir ekonominius aspektus nuo viduramžių ir modernių laikų. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

²² Adam Szelągowski (lenk. *Adam Wiktor Szelągowski*) (1904). *Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w. Polska na przełomie wieków średnich i nowych.* Lwów: Nakł. B. Połonieckiego. – *Autoriaus pastaba.*

tokį sumaištį. Tačiau, ši unija neturi būti amžių amžiams palaidota, jei ne mūsų politinių duobkasių, tai mūsų pačių rankomis, kadangi savo laiku pripažinome tam tikras lietuvių ir baltarusių šlėktos teises, todėl dabar turime jas sieloje pripažinti lietuvių ir baltarusių tautoms. Jeigu senąją trijų tautų Lenkiją norime pakeisti į ateities federacinę visuomenę, o taip pat, jeigu norime skelbti, kad slavams su mumis bus geriau negu su priešiška Rusija, tai šią mintį išneškime iš sielų į platų socialinį ir politinį veiksmų pasaulį. Žadinkime miegančius, prikalkime juos gyvenimui ir imkimės tų priemonių, kurios yra kilmingos ir praktinės“.

Tai yra Lenkijos jaunimo judėjimo šūkis, pateiktas „Kuznica“*.²³ Lenkijos visuomenės didžioji dalis, kuriai į akis miglą pūtė nesubrendę Lenkijos diplomatijos bajorų gerbėjai, Lenkijos ir Lietuvos unijos klausimą svarsto sentimentaliai, nenorėdama net girdėti apie faktus, verčiančius priešingai jausti ir galvoti. Politiškai svajojantys Lenkijos šventieji pasiekė savo didžiausią pergalę, todėl dabar jie absoliučiai negali vykdyti realių, praktinių ir šiandieninių reikalavimų atitinkančių veiksmų. Lenkijos ir Lietuvos unijos sutapatinimas su kažkokiu požeminiu reiškiniu ir su kažkokia nacionaline apokalipse mažų mažiausiai yra absurdas, kuri Lenkijos istorikai jau seniai konstatavo. Bet koks istorinis faktas be teigiamų elementų slepia savyje taip pat ir neigiamus elementus bei puvinio mikrobus. Jau pats tikrosios (o ne melagingos) lietuvių tautos reakcijos prieš šią uniją faktas (nors ir atitrauktas nuo priežasčių) yra puikus bet kokio sandorio, besiremiančio privilegijų taisyklėmis, laikinumo ir neilgaamžiškumo įrodymas. Tai reiškia ne ką kitą, kaip nuoskaudos darymą luomams, kurie nori politinės laisvės.

Šio teiginio, kuris buvo pamėgtas šioje abejotinoje dogmatikoje, esant tokiai dabartinei situacijai nenuginčys netgi sentimentaliausias Lenkijos patriotizmas. Niekas iš lietuvių nenori neigti, kad Lietuvos ir Lenkijos unijos apskritai nebuvo. Tačiau daugelis lietuvių dabartinėmis sąlygomis priešinasį tos sienos unijos egzistavimui.

Turiu drąsos pripažinti, kad nuolatinis slėpimasis už istorinių faktų, kurie jau baigė formuoti nacionalinio gyvenimo pilnumą, mano nuomone, yra tik visuomeninės idėjos bankrutavimas, kuris, kaip visada, gimdo svajonių sentimentus. Ideologinė praeitis yra pavaldi evoliucijos teisei, kaip ir viskas, kas gimsta žmogaus dvasioje. Iš praeities gimsta dabarties realybė, kuri yra minėtos idėjos pasekmė. Nėra tokių požymių, kurie nesikeistų amžinai. Amžinoji mintis skirtingai pasireiškia šiandien, negu vakar. Todėl

²³ Lietuviškas–baltarusiškas reikalas rusų padalijimo teritorijoje. „Kuznica“ 1904, Nr. 2. – *Autoriaus pastaba.*

ir lietuvių maištas prieš uniją yra ne absurdas, tačiau nenumaldoma praeities klaidų, kurias pripažinti įsako istorinė tiesa, pasekmė. Praeitis neegzistuoja nepriklausomai nuo dabarties. Priešingai, kažkas dabar kenčia tam, kad ateitis būtų geresnė.

Blogai suprastos praeities idėjos, o taip pat ir išrautos iš evoliucinio veiksnio realinės sferos, jų fanatiškas konservavimas, yra blogas politinio nesubrendimo požymis. Praeities idėjos savyje privalo atgimti tam, kad būtų tęstinumo ir plėtros tęsinys, o ne vien tik akimirkos, kurių mylėjimas kelia mirtiną grėsmę tautai.

Senoji Lenkijos ir Lietuvos unijos forma *a priori* nesuteikia teisės tautai dalyvauti nacionaliniame ir politiniame gyvenime ir iš tikrųjų yra veiksnys, kuris užvaldo neapsisprendusius Lenkijos politikus. Kodėl? Ogi todėl, kad egzistuoja realių ir nemelagingų dabarties poreikių, kurių jau negalima pašalinti, antitezė. Trijų tautų bendrame gyvenime nėra „broliškos formos“ unijos, apie kurią kalbėjo pranašas Adomas Mickevičius, todėl negalima surasti būdo kaip išspręsti šią tragišką problemą. „Akivaizdus trijų tautų susitaikymo ženklas“ nepriklauso lenkų tautai ir todėl „tamsos siela“ užpuolė lenkų, lietuvių ir rusų mintis ir širdis. Tarp šių tautų pradeda augti sienos pabaisa, ji išskiria tautas ir tyčiojasi iš Kosciuškos ir Mickevičiaus idėjų. Baisūs mirażai išaukštinto nevykusias sielas, kurios yra prarastos politinio junginio tamsoje.

Iš tiesų senos ir liūdnos mintys!

Tačiau, atėjo laikas suprasti, kad bet kokia unija turi būti laisvanoriškas, o ne priverstinis ar jėga nustatytas aktas, kaip tai šiandien pripažįsta ir daro kai kurios Lenkijos politinės partijos. Praeities idėjų primetimas dabarčiai yra nusikaltimas, reikalaujantis keršto. Vakar negali būti šiandien, o šiandien negali būti rytoj. Tokia yra tęstinumo teisė. Noras įkalinti dabartį (tikrovę) sapne (praeityje) yra tas pats, kas sustabdyti žemės sukimąsi aplink savo ašį. Patvirtinta yra, kad „ateitis yra nuolatinė praeities koreguotoja“ (Norvidas*). Ir iš tikrųjų, dabartis yra bendros Lenkijos ir Lietuvos istorijos koreguotoja, kuri turi iš „sapnų knygos“ išbraukti melagingus žodžius palikdama tik amžinus žodžius. Supraskime šių žodžių amžinybę ir ant šių žodžių statykime mūsų tvirtą ateitį. Tuo tarpu ant melagysčių galime pastatyti tik haremus. Tik ant tiesos iš tiesų galime pastatyti galingas nacionalinės sielos išvadavimo bažnyčias, einančias laiptais į viršų, aukštyn, ten, kur saulė šviečia amžinąja meile po saulėta Dievo uždanga.

Dabar iš tikrųjų išmušė valanda, kuri nurodo kiekvienam būti kilniam, dosniam, tolerantiškam - tiesiog būti riteriu. Lietuvis turi pažinti lenką, o lenkas lietuvį. Tas abipusiškas pažinimas tikrai sunaikins ignoravimo neapykantą, kuri yra vieninteliu nesusipratimo šaltiniu. Lenkijos inteligentija turi pažinti tikrąją Lietuvą, kuri pasireiškia ne per valstietiją, bet per geriausius savo sūnus. Tik tas myli, kuris moka ir nori pažinti. Tuo tarpu, nemyli tas, kuris nenori pažinti tiesios. Lietuvių tauta, kuri yra didelis vandenynas, jau praėjo vidinio išsivalymo etapą. Dabar prasidėjo realių veiksmų laikotarpis, kai kalbėti pradėjo ne vaikiškas verkšlenimas, bet rami drąsa tų, kurie tylėdami tobulėjo veiksmis. Tegul nuoširdžiai prisipažįsta naujai įkurtų žurnalų Vilniuje ir Sankt Peterburge²⁴ redaktoriai (kurie savo mintis išreiškė tauriuose žodžiuose „Šiandien prasidėjo mūsų kultūrinis gyvenimas, todėl mes norime, kad mūsų požiūris į kaimynus būtų tik draugiškas. Būdami maža ir silpna tauta, nenorime užgauti arba pakenkti mūsų milžiniškiems kaimynams (t.y. lenkų ir rusų tautoms). Mes tik norime, kad šie du kaimynai gigantai elgtųsi su mumis sąžiningai ir krikščioniškai!“). Tegul šis nuoširdus prisipažinimas, kartoju, bus vyrišku lietuvių tautos suaugimo pranašu ir susitaikymo meilės dvasioje garantu.

Tegul jungiasi prispaustieji prieš tironus! Tokia yra teisinga šiandieninės Lietuvos ir Lenkijos sąjungos idėja. Mylėti vienam kitą nebūtina prie sentimentalus ir svaiginančio gėrimo perpildyto stikliuko ar prie žąsiena užstatyto stalo, kuris gimdo nuobodulio cinizmą, tačiau arenoje veiksmų, kurių imamasi žemės tautų laisvės vardu, dėl žmogaus orumo, kuris buvo išpirktas Golgotoje... Taip, šiuo metu reikia elgtis, kai sūnūs kovoja tarp triumfą skelbiančių ginklų, nukreiptų prieš jaunas tautas, kurios yra „Europos sąžinė“ ir „sugniuždytos Kristaus žemės druska“. «... Taip elgtis, reiškia atgaivinti tą didvyrišką ir pamirštą praeitį, atnaujinti kovą prieš „šiuolaikinį Neroną“ ir įveikti jį su tikėjimo ir Golgotos kryžiaus pagalba, šviečiant prisikėlimo šviesai...

²⁴ „Vilniaus žinios“ – pirmas lietuviškas laikraštis, leistas Petro Vileišio. „Lietuvių laikraštis“ – savaitraštis, leistas A. Smilgo. – *Autoriaus pastaba.*